

Μελέτη – Εμπειρογνωμοσύνη

«Μελέτη για τη φύση, τον πολιτισμό και την τουριστική ανάπτυξη»

Εμπειρογνώμονας

αρχιτέκτων Θύμιος Παπαγιάννης

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2015

Υποέργο 8 - Πράξη Ενίσχυση της Θεσμικής και Επιχειρησιακής Ικανότητας του ΣΕΤΕ (MIS 485414)

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πίνακας περιεχομένων

1.	Εισαγωγή – περίληψη	4
2.	Στοιχεία τουριστικής έλξης	5
	Φυσικό περιβάλλον	
	Αγροτικά τοπία	
	Αρχαιολογικοί χώροι	
	Παραδοσιακοί οικισμοί	
	Παραθεριστικοί οικισμοί	
	Αστικά κέντρα	
	Άυλες κοινωνικές και πολιτιστικές παραδόσεις	
	Ειδικά ενδιαφέροντα	
3.	Η τουριστική χρήση ως παράγων υποβάθμισης / αξιοποίησης	10
	Φυσικό περιβάλλον	
	Αγροτικά τοπία	
	Αρχαιολογικοί χώροι	
	Παραδοσιακοί οικισμοί	
	Παραθεριστικοί οικισμοί	
	Αστικά κέντρα	
	Άυλες κοινωνικές και πολιτιστικές παραδόσεις	
	Ειδικά ενδιαφέροντα	
4.	Προφυλάσσοντας τα στοιχεία τουριστικής έλξης	13
	Εντόπιση και καταγραφή	
	Αξιολόγηση φερουσών ικανοτήτων	
	Κοινωνικές συμμαχίες	
	Χωρικός σχεδιασμός	
	Θέματα διαχείρισης του χώρου	
	Οικολογική προσέγγιση στο σχεδιασμό και τη λειτουργία των τουριστικών μονάδων	
5.	Διεθνείς καλές πρακτικές	16
	Ακραίες εντάξεις σε ιδιαίτερα τοπία	
	Προς καθιέρωση παγκόσμιων κριτηρίων αειφορίας	
	Ευρωπαϊκές κατευθύνσεις	
6.	Προς την ολοκληρωμένη διαχείριση	19
	Βιβλιογραφία	20
	Προσάρτημα: Κριτήρια του Παγκόσμιου Συμβουλίου Αειφόρου Τουρισμού για Ξενοδοχεία και Τουριστικές επιχειρήσεις	21

Ακρωνύμια

GSTC	Global Sustainable Tourism Council
ΙΝΣΕΤΕ	Ινστιτούτο ΣΕΤΕ
ΣΕΤΕ	Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNEP	United Nations Environment Programme
UNEP MAP	UNEP Mediterranean Action Plan
UNICEF	United Nations Children's Fund
UNWTO	United Nations World Tourism Organization

1. Εισαγωγή – περίληψη

Σε μεγάλο βαθμό, η τουριστική δραστηριότητα εξαρτάται από πληθώρα παραγόντων που σε συνδυασμό μεταξύ τους καθορίζουν την έλξη προς συγκεκριμένους χώρους υποδοχής και τη ζήτηση σχετικών υπηρεσιών και επομένως τον αριθμό και την ποιότητα επισκεπτών.

Έναν από τους κυριότερους παράγοντες αποτελεί το φυσικό περιβάλλον, είτε πρόκειται για παραθαλάσσιο χώρο με αμμώδεις ή βραχώδεις ακτές, είτε για ορεινές περιοχές με δάση, εδαφικές εξάρσεις, χείμαρρους, ποτάμια και λίμνες ή άλλους υγρότοπους. Σε κάποιο σημαντικό βαθμό, η έλξη των παραθαλάσσιων χώρων –ιδιαίτερα μάλιστα των νησιωτικών– έχει υπερκεράσει άλλες επιλογές και έχει ταυτιστεί με τις θερινές διακοπές.

Τα τελευταία έτη, η έλξη των πολιτιστικών στοιχείων παρουσιάζει αξιόλογη αύξηση. Πρόκειται όχι μόνο για αρχαιολογικές περιοχές, αλλά επίσης για παραδοσιακούς οικισμούς και ιστορικά κτίσματα και κατασκευές (όπως μοναστήρια, μονοπάτια, πετρόκτιστες γέφυρες και άλλα χαρακτηριστικά στοιχεία που καθορίζουν τους χώρους), καθώς και τοπικές παραδόσεις (θρησκευτικές ή κοινωνικές, ακόμα και γαστριμαργικές).

Μέχρι πρόσφατα, οι δύο αυτές έλξεις επισκεπτών ήταν πλήρως διακριτές. Σήμερα όμως διαπιστώνεται μια τάση σύγκλισης, όπου η θελκτικότητα ενός χώρου εξαρτάται από το συνδυασμό φυσικών και πολιτιστικών στοιχείων. Σε αυτή τη σύνθετη προσέγγιση ουσιαστικό ρόλο παίζει η θεώρηση του τοπίου, το οποίο διαμορφώνεται από ανθρώπινες δραστηριότητες και από φυσικές διεργασίες (σύμφωνα και με τη Συνθήκη της Φλωρεντίας¹).

Είναι ίσως αναπόφευκτο οι τουριστικές δραστηριότητες να ασκούν αρνητικές πιέσεις και στα φυσικά και στα πολιτιστικά στοιχεία του κάθε τόπου με αποτέλεσμα την υποβάθμιση των θελκτικών στοιχείων του χώρου με δυσμενείς κατ' επέκταση επιπτώσεις στον τουρισμό. Αντίθετα όμως, η διαχείριση των τουριστικών ροών και η χρησιμοποίηση εσόδων που μπορούν να αξιοποιηθούν για τη συντήρηση, ανάδειξη και αναβάθμιση των πόρων επιτρέπει σε πολλές περιπτώσεις την εξισορρόπηση των πιέσεων. Πάντως η αντιμετώπιση των πιέσεων αυτών διευκολύνεται σημαντικά αν εξεταστούν στο ευρύτερο πλαίσιο του τοπίου και υπό την οπτική της αειφόρου χρήσης των πόρων². Επισημαίνεται ότι, σύμφωνα με τους αρμόδιους οργανισμούς των Ηνωμένων Εθνών³, ο αειφόρος τουρισμός ορίζεται ως: «Τουρισμός που λαμβάνει πλήρως υπόψη τις τωρινές και μελλοντικές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις, ικανοποιώντας τις ανάγκες των επισκεπτών, του κλάδου, του περιβάλλοντος και των κοινοτήτων που φιλοξενούν» (UNEP + UNWTO 2005).

¹ Που κυρώθηκε στην Ελλάδα με το Ν. 3827/2010, ΦΕΚ Α 30/25.02.2010.

² Στη μελέτη αυτή ο αγγλικός όρος *sustainability* μεταφράζεται ως 'αειφορία' και όχι ως 'βιωσιμότητα' ή 'βιώσιμη ανάπτυξη', γιατί είναι ορθότερος. Προέρχεται από το 'αεί φέρειν' και την 'αειφορία των καρπώσεων' της δασικής επιστήμης. Ο όρος αυτός θα μπορούσε να υιοθετηθεί διεθνώς ως *aeiphoria* (αντίστοιχο του *euphoria*).

³ Πρόκειται για την UNESCO, το UNEP και το UNWTO.

2. Στοιχεία τουριστικής έλξης

Ο τουρισμός αποτελεί κύρια δραστηριότητα για πολλές χώρες, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην εθνική τους οικονομία, αλλά και στην τοπική απασχόληση και συνεπακόλουθα στα τοπικά εισοδήματα.

Οι κλασικές μορφές τουρισμού προϋποθέτουν σοβαρές επενδύσεις κεφαλαίων, αλλά και κατανάλωση χώρου, αστικού είτε εξοχικού. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι χώροι ίδρυσης τουριστικών μονάδων είναι υψηλής ποιότητας και αναζητούνται σε ευαίσθητες περιοχές, δεσμεύοντας αξιόλογες εκτάσεις, που ποικίλουν σε μέγεθος ανάλογα με το είδος και το μέγεθος της κάθε τουριστικής μονάδας.

Όλες όμως οι τουριστικές δραστηριότητες εξαρτώνται από την ποιότητα του περιβάλλοντος και τα στοιχεία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Είναι λογικό επομένως οι τουριστικοί φορείς –και για λόγους ιδίου συμφέροντος– να εμπλέκονται δυναμικά στην προστασία των πολύτιμων αυτών στοιχείων, προφυλάσσοντάς τα ακόμα και από την τουριστική υπερεκμετάλλευση.

Τα στοιχεία τουριστικής έλξης μπορούν να καταταγούν στις ακόλουθες κατηγορίες.

Φυσικό περιβάλλον

Το φυσικό περιβάλλον αποτελεί πρωταρχικό παράγοντα τουριστικής έλξης. Ιδιαίτερα μάλιστα εάν η περιοχή προορισμού έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- Περιλαμβάνει ασυνήθη τοπία, όπως αμμώδεις και βραχώδεις ακτές, δάση, λίμνες, ποτάμια και άλλους υγρότοπους, ορεινές εξάρσεις και άλλα πολύτιμα στοιχεία, καθώς και υψηλή βιοποικιλότητα.
- Τα τοπία αυτά βρίσκονται σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης και καθαρότητας, χωρίς παρεμβολές ασύμβατων χρήσεων που μπορεί να τα υποβαθμίσουν.
- Η ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος στη συγκεκριμένη περιοχή αναγνωρίζεται θεσμικά μέσω καθεστώτων προστασίας (όπως Περιοχές Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, Υγρότοπους Διεθνούς Σημασίας Ramsar, Περιοχές Κοινοτικής Προστασίας Natura2000, Εθνικούς Δρυμούς και Φυσικά ή Γεωλογικά Πάρκα).

Ιδιαίτερα οι αμμώδεις ακτές της Μεσογείου, με καθαρά θαλάσσια νερά, και προσεκτική διαμόρφωση του χερσαίου χώρου που τις πλαισιώνουν, αποτελούν ισχυρό παράγοντα έλξης για εκατομμύρια επισκεπτών, κυρίως από βορειότερες χώρες.

Αγροτικά τοπία

Σημαντικά στοιχεία έλξης αποτελούν και οι αγροτικές περιοχές, όσες έχουν διαμορφωθεί από παραδοσιακές γεωργικές πρακτικές και διατηρούν φυσικό ενδιαφέρον και ποικιλότητα, δημιουργώντας ιδιαίτερα τοπία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα στην Ελλάδα ο ιστορικός ελαιώνας της Άμφισσας, αλλά και ο σύγχρονος στις Ροβιές της Εύβοιας, οι καλλιέργειες σε πεζούλες στα νησιά (ιδιαίτερα στις Κυκλάδες), οι περιποιημένοι αμπελώνες στη Σαντορίνη ή στη Βόρεια Ελλάδα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η προβολή και κατανάλωση τοπικών γεωργικών προϊόντων υψηλής ποιότητας στις παρακείμενες τουριστικές μονάδες, που ενισχύει το ενδιαφέρον και τη σύνδεση των επισκεπτών με το γειτονικό γεωργικό χώρο και τις εκεί παραγωγικές δραστηριότητες. Δεν αναφερόμαστε εδώ μόνο στον αγροτουρισμό αλλά στους φιλοξενούμενους σε κλασικές τουριστικές εγκαταστάσεις. Προϋπόθεση αποτελεί η δημιουργική συνεργασία των εκπροσώπων των γεωργικών και τουριστικών κλάδων (Τσέκερης και Σκούλτσος 2015).

Δεν μπορούν βέβαια να μετάσχουν σε τέτοιες προσπάθειες οι μεγάλες εκτάσεις μονοκαλλιεργειών της 'βιομηχανικής' γεωργίας, με αμφισβητήσιμες καλλιεργητικές πρακτικές (όπως η υπερβολική χρήση αγροχημικών) και μαζική παραγωγή προϊόντων.

Αρχαιολογικοί χώροι

Το ενδιαφέρον επίσκεψης στους αρχαιολογικούς χώρους έχει πλούσια ιστορία, ξεκινώντας από τους περιηγητές των περασμένων αιώνων. Περιοριζόταν όμως σε μικρό αριθμό εύπορων ατόμων με ιδιαίτερη παιδεία και ενδιαφέροντα. Πρόσφατα όμως η επισκεψιμότητα των αρχαιολογικών χώρων έχει αυξηθεί σημαντικά, κυρίως λόγω της συμμετοχής τουριστών από τις μεγάλες ασιατικές χώρες και κυρίως την Ιαπωνία και την Κίνα. Και ενώ παλαιότερα η επίσκεψη αρχαιολογικών χώρων αποτελούσε συμπληρωματική δραστηριότητα, τώρα έχει καταστεί κύρια, επιτρέποντας και την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου.

Δυστυχώς, στη χώρα μας οι αναγκαίες υποδομές των αρχαιολογικών χώρων (μουσεία, κέντρα υποδοχής επισκεπτών, κατάλληλη σήμανση, ευπρεπείς χώροι υγιεινής κ.ά.) είναι ελλιπείς και συχνά υποβαθμισμένες, ενώ οι διαμορφώσεις εισόδου και περιήγησης στους αρχαιολογικούς χώρους είναι συχνά ακατάλληλες. Αποτέλεσμα ο περιορισμός του αριθμού των επισκεπτών και του χρόνου παραμονής τους. Η συνεργασία τουριστικών φορέων με τις αρμόδιες αρχαιολογικές υπηρεσίες θα μπορούσε να βελτιώσει σημαντικά την κατάσταση αυτή προς όφελος και του τουρισμού και των τοπικών κοινωνιών.

Θα πρέπει πρώτα όμως να γίνει κατανοητό από τις τοπικές αυτές κοινωνίες και τους άρχοντές τους ότι ο αρχαιολογικός πλούτος κάθε περιοχής αποτελεί εν δυνάμει αναπτυξιακό παράγοντα και όχι δέσμευση και βάρος. Κυρίως αν συνδυαστεί με το αξιόλογο φυσικό περιβάλλον και τα μοναδικά τοπία που περιβάλλουν τους περισσότερους αρχαιολογικούς χώρους στον τόπο μας (Parayannis 2015).

Παραδοσιακοί οικισμοί

Σημαντικό ενδιαφέρον για τους επισκέπτες έχουν και οι παραδοσιακοί οικισμοί, υπό την προϋπόθεση ότι τα κτίσματα και οι υποδομές που τους συγκροτούν είναι σε καλή λειτουργική κατάσταση και διατηρούν την αυθεντικότητά τους. Σε σημαντικό βαθμό, αυτές οι προϋποθέσεις υπάρχουν σε παραδοσιακούς οικισμούς της Πίνδου (στα Ζαγόρια), στο Πήλιο, στη Μάνη και σε κάποια από τα νησιά. Σε πολλούς όμως άλλους οικισμούς, η αποκατάσταση των κτισμάτων έχει γίνει άτεχνα και χωρίς να διατηρούνται τα παραδοσιακά τους χαρακτηριστικά. Σημειώνεται ότι ένα από τα κύρια στοιχεία που απαιτεί η Συνθήκη για την Παγκόσμια Κληρονομιά της UNESCO είναι ακριβώς η αυθεντικότητα.

Οι συχνοί σεισμοί στον ελλαδικό χώρο έχουν επίσης συντελέσει στην απομείωση του αρχιτεκτονικού πλούτου των παραδοσιακών οικισμών, είτε λόγω άμεσων καταστροφών, είτε λόγω κακής χρήσης των σχετικών επιδοτήσεων. Κυρίως στη Βόρεια Ελλάδα, πολλά παραδοσιακά κτίσματα σε καλή κατάσταση κρίθηκαν κατεδαφιστέα από τις αρμόδιες επιτροπές αποκλειστικά για την είσπραξη των αντίστοιχων επιδοτήσεων.

Ελάχιστες συστηματικές προσπάθειες έχουν γίνει για τη μετατροπή εγκαταλελειμμένων παραδοσιακών οικισμών σε τουριστικές μονάδες, ίσως λόγω του κατακερματισμού των ιδιοκτησιών και της αδυναμίας συγκρότησης ενός επαρκούς οικοδομικού 'πακέτου'. Περιορίζεται επομένως η τουριστική χρήση των παραδοσιακών οικισμών σε μεμονωμένες περιπτώσεις και σε παραθεριστικές κατοικίες.

Κάποια παραδείγματα καλών παρεμβάσεων στην αποκατάσταση παραδοσιακών κτισμάτων (όπως στη Μονεμβασία, τη Μάνη και την Πάτμο) δείχνουν ποιες θα μπορούσε να ήταν οι δυνατότητες επανάχρησης.

Παραθεριστικοί οικισμοί

Ελάχιστοι αμιγώς τουριστικοί / παραθεριστικοί οικισμοί έχουν ιδρυθεί στη χώρα μας, γιατί απαιτούν σοβαρό προγραμματισμό και μεγάλα κεφάλαια. Ένας από τους πιο επιτυχείς υπήρξε το *Costa Ilios* στη Μύκονο, που ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 από μια Γαλλική τουριστική επιχείρηση⁴.

Λίγο νωρίτερα, δρομολογήθηκε στη Χαλκιδική η υλοποίηση του *Porto Carras* με την κατασκευή μεγάλων τουριστικών εγκαταστάσεων, αλλά και παραθεριστικού οικισμού 2500 κατοικιών. Οι εργασίες κατασκευής ξεκίνησαν το 1968 με τη Βίλα Γαλήνη. Το 1976 ανοίγει τις πόρτες του το ξενοδοχείο *Village Inn*, που φέρνει μια πραγματική επανάσταση στην τουριστική και πολιτιστική εικόνα της Ελλάδας, ενώ το ξενοδοχείο *Μελίτων* ανοίγει το 1979 και το ξενοδοχείο *Σιθωνία* το 1980.

Πολύ αργότερα ιδρύεται στη Σητεία της Κρήτης το *Placa Bay Resort* που θα περιλαμβάνει παραθεριστικό χωριό, ενώ στο *Apollo Golf and Spa*, στο Σωρό της Μαγνησίας, εντάσσεται τουριστικό χωριό με 452 κατοικίες. Άλλη πολύ ενδιαφέρουσα περίπτωση είναι το *Porto Hydra Hotel and Village* που μάλιστα χωροθετήθηκε σε ελώδη έκταση.

Στη Μύρινα της Λήμνου χτίζεται τουριστικό συγκρότημα από Ελβετούς επιχειρηματίες τη δεκαετία του 1970, το *Myrina Beach*, που έγινε παγκόσμια γνωστό ως 'Τα Ελβετικά'. Η πρώτη του φάση αποτελέστηκε από οικίσκους (*bungalows*) με ελληνική αρχιτεκτονική πλήρως ενταγμένη στο νησιωτικό τοπίο. Μια ατυχής μεταγενέστερη επέκταση όμως περιέλαβε άκομψους κτιριακούς όγκους που πρόσβαλαν την αισθητική του χώρου. Δυστυχώς το συγκρότημα παραμένει κλειστό από το 2007 και σταδιακά καταρρέει.

Δυσμενή ρόλο στη δημιουργία παραθεριστικών χωριών έχει παίξει και η συχνά μεταβαλλόμενη σχετική νομοθεσία, η οποία άλλοτε τους ενίσχυε και άλλοτε τους αποθάρρυνε, καθιστώντας την ίδρυση τους σχεδόν αδύνατη.

Η ένταξη στο τοπίο

Η αρμονική ένταξη των τουριστικών εγκαταστάσεων στο ελληνικό τοπίο έχει εσφαλμένα θεωρηθεί ότι εξαρτάται από το μέγεθός τους (απόλυτη έννοια). Έχει υποστηριχθεί δηλαδή ότι μικρότερες μονάδες εντάσσονται καλύτερα και δημιουργούν ηπιότερα περιβαλλοντικά προβλήματα. Αγνοείται έτσι η κλίμακα (σχετική έννοια), χαρακτηριστικό στοιχείο των παραδοσιακών οικισμών στη χώρα μας.

⁴ Pierre et Vacances, με μελετητές το γραφείο Θύμιος Παπαγιάννης και Συνεργάτες ΑΕΜ.

Για παράδειγμα, μεγάλες τουριστικές αναπτύξεις, όπως το *Costa Ilios* στη Μύκονο και το *Hydra Beach* απέναντι από την Ύδρα, έχουν καλή κλίμακα και εντάσσονται ικανοποιητικά σε ευαίσθητα τοπία, χρησιμοποιώντας παραδοσιακά πρότυπα οργάνωσης του χώρου. Το ίδιο ισχύει για την αρχική φάση του *Elounda Beach* στον Άγιο Νικόλαο της Κρήτης, που θεωρήθηκε επαναστατική για την εποχή του.

Αντίθετα, διαφορετικές τουριστικές εγκαταστάσεις –όπως το *Porto Carras* στη Χαλκιδική και ο Αστέρας Βουλιαγμένης– περιλαμβάνουν μεγάλους κτιριακούς όγκους που δεσπόζουν ηγεμονικά στο τοπίο τους υποβαθμίζοντάς το. Ίσως χειρότερη υποβάθμιση δημιουργούν γραμμικές τουριστικές επενδύσεις με μικρές και μεσαίες τουριστικές εγκαταστάσεις (όπως στη βόρεια ακτή της Κρήτης).

Αστικά κέντρα

Ο αστικός τουρισμός, δηλαδή η επίσκεψη καθαρά αστικών κέντρων, είναι ιδιαίτερης σημασίας, κοινωνικής και επιχειρηματικής. Για την έλξη όμως αξιόλογου αριθμού επισκεπτών –και μάλιστα σε περιόδους εκτός αιχμής– θα πρέπει ο αστικός υποδοχέας να διαθέτει τις ακόλουθες κρίσιμες προϋποθέσεις:

- Αρχαιολογικό ενδιαφέρον παγκόσμιας σημασίας, όπως στην περίπτωση της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης.
- Ύπαρξη κατάλληλων πολιτιστικών υποδομών (όπως μουσείων, συλλογών, βιβλιοθηκών, αιθουσών εκδηλώσεων), σε καλή κατάσταση, αλλά και αντίστοιχων δραστηριοτήτων.
- Δυνατότητες άνετης και υψηλής ποιότητας εξυπηρέτησεων για τη διαμονή, ενδιαιτήση και διακίνηση των επισκεπτών

Άυλες κοινωνικές και πολιτιστικές παραδόσεις

Ελάχιστες προσπάθειες έχουν γίνει για την τουριστική αξιοποίηση των άυλων πολιτιστικών παραδόσεων του ελλαδικού χώρου. Η τοπική μουσική και τα τραγούδια, οι παραδοσιακές ενδυμασίες, τα ήθη και έθιμα, εκφράζονται μέσα από κοινωνικές εκδηλώσεις, τα πανηγύρια, που έχουν ρίζες θρησκευτικές ή κοσμικές. Με κατάλληλη οργάνωση, θα μπορούσαν να εμπλουτίζουν τις εμπειρίες των ξένων επισκεπτών και να συμβάλουν στην τουριστική έλξη συγκεκριμένων περιοχών της χώρας.

Και στον τομέα αυτόν, η διατήρηση της αυθεντικότητας πρέπει να αποτελεί καθοριστική επιδίωξη.

Ειδικά ενδιαφέροντα

Την τελευταία δεκαετία, αρχίζουν να εδραιώνονται και στη χώρα μας ειδικές μορφές τουρισμού που ανταποκρίνονται σε συγκεκριμένα ενδιαφέροντα. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται τα ακόλουθα:

- Θρησκευτικός τουρισμός, με έντονο χρώμα Ορθοδοξίας και Βυζαντίου, που περιλαμβάνει επισκέψεις και παραμονή σε ιερούς τόπους, όπως το Άγιον Όρος⁵, τα Μετέωρα, τη νέα Παναγία του Σουμελά⁶, την Πάτμο και την Τήνο. Αφορά κυρίως έλληνες επισκέπτες, αν και αυξάνει το ενδιαφέρον και από άλλες Ορθόδοξες χώρες. Σε πολύ μικρό ποσοστό αναπτύσσεται κάποιο ενδιαφέρον και για την αρχαία θρησκεία του

⁵ Όπου όμως διατηρείται το άβατο για το γυναικείο φύλο και υπάρχουν περιορισμοί στο συνολικό αριθμό των επισκεπτών / προσκυνητών.

⁶ Παρά τη χείριστη διαμόρφωση κτισμάτων και χώρου.

Δωδεκάθεου, που επικεντρώνεται σε αρχαιολογικούς χώρους, όπως την Ολυμπία, το Μαντείο των Δελφών, τη Δήλο, το Ναό του Σουνίου.

- Αθλητικός τουρισμός, που περιλαμβάνει κυρίως ακραία αθλήματα (*extreme sports*), όπως την αναρρίχηση (στην Κω, στην Κίμωλο και στα Μετέωρα), το *rafting* (σε ποτάμια με έντονη ροή, όπως τον Βοϊδομάτη), την ορεινή ποδηλασία (*mountain biking*), την ορειβασία, θαλάσσια αθλήματα (όπως το *kite surfing* στο Κέρος της Λήμνου και το *surfing* σε πολλές παραθαλάσσιες περιοχές της χώρας), την ιππασία.
- Τουρισμός γευσιγνωσίας (που συμπληρώνεται με τη δοκιμή κρασιών και τοπικής γαστρονομίας σε οργανωμένα 'μονοπάτια κρασιού').
- Τουρισμός υγείας, που εστιάζεται σε ιαματικές πηγές και συνδυάζεται με διάφορες υπηρεσίες υγείας σε αντίστοιχες εγκαταστάσεις (*Spas*).

Οι μορφές αυτές τουρισμού είναι ακόμα μικρού ενδιαφέροντος με περιορισμένες τεχνικές και οργανωτικές υποδομές. Συνδυάζονται όμως καλά με το φυσικό και πολιτιστικό δυναμικό της χώρας και προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες αξιοποίησής του. Μπορεί να καταστούν συμπληρωματικές των κλασικών τουριστικών δραστηριοτήτων –αυτόνομες ή εντασσόμενες σε τουριστικές μονάδες– και να επιμηκύνουν την προσέλκυση και παραμονή επισκεπτών.

3. Η τουριστική χρήση ως παράγων υποβάθμισης / αξιοποίησης

Ενδεχομένως, κάποιες τουριστικές δραστηριότητες να μην ασκούν πιέσεις στα στοιχεία έλξης. Οι περισσότερες όμως απαιτούν επενδύσεις, μόνιμες ή προσωρινές, και προκαλούν βαθμιαία την υποβάθμισή τους. Μια υποβάθμιση που μπορεί να είναι από παροδική ως μη αναστρέψιμη, περνώντας από όλα τα ενδιάμεσα στάδια. Σε κάθε περίπτωση όμως η υποβάθμιση των στοιχείων έλξης οδηγεί τελεσίδικα στην υπονόμευση των αντίστοιχων τουριστικών δραστηριοτήτων. Απαιτείται επομένως όχι η συνεχής προσπάθεια για το ριζικό περιορισμό των δυσμενών επιπτώσεων, αλλά και συστηματικές δραστηριότητες για την ανάδειξη και καλή διαχείριση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων.

Φυσικό περιβάλλον

Η αστικοποίηση αποτελεί την κυριότερη απειλή για τις παραθαλάσσιες ακτές της Μεσογείου. Η ραγδαία της εξάπλωση οφείλεται τόσο σε δημογραφικούς παράγοντες όσο και στην αύξηση των ροών επισκεπτών και προκαλεί ανάγκες πρόσθετων τεχνικών και οικοδομικών υποδομών, μετατρέποντας με γρήγορους ρυθμούς τον φυσικό χώρο σε αστικό⁷. Ιδιαίτερη είναι η επίπτωση των τουριστικών υποδομών και επενδύσεων, γιατί συνήθως κατευθύνονται σε σημεία του παραθαλάσσιου χώρου με υψηλή ποιότητα και βιοποικιλότητα, όπως ήδη επισημάνθηκε. Είναι αναγκαίο επομένως τα σημεία αυτά να προστατευθούν από την αστικοποίηση και να θεωρηθούν ανέγγιχτα τμήματα της τουριστικής υποδομής, ενώ ο περιβάλλον υπαίθριος χώρος των τουριστικών μονάδων μπορεί να διαμορφώνεται τεχνητά με απολύτως επιτυχή τρόπο, εναρμονιζόμενος με το φυσικό περιβάλλον.

Πάντως βασικό κανόνα πρέπει να αποτελεί η αποφυγή ίδρυσης τουριστικών εγκαταστάσεων πάνω σε περιοχές υψηλής βιοποικιλότητας και ιδιαίτερα σε προστατευόμενες περιοχές. Ιδιαίτερα πρέπει να προστατεύονται οι αμμοθίνες, οι παραθαλάσσιοι υγρότοποι – κυρίως στα νησιά– και τα υποθαλάσσια λιβάδια Ποσειδωνίας.

Αγροτικά τοπία

Τα παραδοσιακά αγροτικά τοπία προσφέρουν συχνά ικανοποιητικές δυνατότητες χωροθέτησης τουριστικών μονάδων, γιατί συγκροτούν κατάλληλα περιβάλλοντα με πρόσφορη αισθητική. Πρέπει όμως να αντιμετωπίζεται με σύνεση και επιφυλακτικότητα η μετατροπή χρήσεων γης από αγροτική σε τουριστική, ιδιαίτερα μάλιστα για εκτάσεις υψηλής παραγωγικότητας. Προσεκτικές μελέτες κόστους / ωφέλειας μπορούν να συμβάλουν καθοριστικά στην αποφυγή άδικης κατασπατάλησης πολύτιμης γεωργικής γης.

Παράλληλα, θα πρέπει να εξετάζονται οι προοπτικές οικότουρισμού και αξιοποίησης της συμμετοχής επισκεπτών σε γεωργικές δραστηριότητες, εμπλουτίζοντας το πρόγραμμά τους.

Αρχαιολογικοί χώροι

Η μαζική εισροή επισκεπτών σε αρχαιολογικούς χώρους μπορεί να προκαλέσει σημαντικές φθορές. Η πρόληψή τους όμως δεν πρέπει να επιδιώκεται με τη θέσπιση αυστηρών περιορισμών, αλλά με τη διαμόρφωση κατάλληλων υποδομών υποδοχής μέσα στους ευαίσθητους αυτούς χώρους. Για παράδειγμα, θα πρέπει να διαμορφώνονται πεζόδρομοι επίσκε-

⁷ Το *Plan Bleu*, ειδικό κέντρο του *UNEP MAP*, έχει εκπονήσει σειρά μελετών που τεκμηριώνουν αυτή την τάση μέσα από συγκεκριμένα στατιστικά στοιχεία.

ψης με επιστρώσεις προστασίας (συμπιεσμένο χώμα ή ξύλινα δάπεδα), που θα κατευθύνουν τους επισκέπτες –ενημερώνοντάς τους– και θα προφυλάσσουν τα αρχαιολογικά ευρήματα.

Είναι σαφές πάντως ότι απαιτείται στενή συνεργασία μεταξύ των επί τόπου αρχαιολόγων στις αρμόδιες υπηρεσίες και των αντίστοιχων φορέων του τουριστικού κλάδου. Μια τέτοια διαδικασία έχει ξεκινήσει στην Αρχαία Κόρινθο⁸ και ελπίζεται να προσφέρει χρήσιμη τεχνογνωσία με ευρύτερες προοπτικές εφαρμογής.

Παραδοσιακοί οικισμοί

Η μετατροπή εγκαταλελειμμένων παραδοσιακών οικισμών σε τουριστικές εγκαταστάσεις αποτελεί μια θετική προοπτική από πολλές σκοπιές. Κυρίως θα έδινε ευκαιρίες εναλλακτικών εμπειριών σε αλλοδαπούς επισκέπτες, ενώ παράλληλα θα διέσωζε τμήμα του αρχιτεκτονικού πλούτου της χώρας, μέσω ιδιωτικών μάλιστα επενδύσεων. Θα πρέπει όμως να εξασφαλιστεί η διατήρηση της αυθεντικότητας στους οικισμούς αυτούς, που αποτελεί σημαντική αρχιτεκτονική πρόκληση. Ιδιαίτερα μάλιστα όταν ο τουριστικός κλάδος δεν διαθέτει επαρκείς γνώσεις στην αποκατάσταση παραδοσιακών / ιστορικών κτισμάτων και υποδομών (όπως εκκλησίες, νερόμυλους⁹, καλντερίμια, πλατείες, γέφυρες).

Παραθεριστικοί οικισμοί

Παρά την έλλειψη σοβαρών επενδύσεων στην Ελλάδα κατά την περίοδο αυτή οικονομικής κρίσης, αρχίζει να διαφαίνεται κάποιο ενδιαφέρον για την ίδρυση σύγχρονων παραθεριστικών οικισμών. Και στην περίπτωση αυτή, πρέπει να αποφευχθεί η χωροθέτησή τους σε ευαίσθητες φυσικές ή πολιτιστικές περιοχές, ώστε να μην απολεστούν πολύτιμοι εδαφικοί πόροι. Ως προς τη διαμόρφωσή τους, οι παραδοσιακοί οικισμοί της κάθε περιοχής μπορούν να δώσουν χρήσιμα μαθήματα, εξασφαλίζοντας και την ένταξη των νέων εγκαταστάσεων στα αντίστοιχα τοπία.

Ενδιαφέρον παράδειγμα παραθεριστικού οικισμού της δεκαετίας του 1970, καλά ενταγμένου στο τοπίο και στην τοπική αρχιτεκτονική, είναι το *Costa Ilios* στη Μύκονο. Παραμένει ενδιαφέρον πρότυπο νησιωτικού παραθεριστικού οικισμού, παρά κάποιες αρνητικές παρεμβάσεις που έγιναν μεταγενέστερα.

Αστικά κέντρα

Τα μεγάλα αστικά κέντρα έχουν σημαντική αντοχή στις κοινωνικές διεργασίες και πιέσεις (όπως δημογραφικές μεταβολές, εσωτερικές και εξωτερικές μεταναστεύσεις, πολιτικές εξελίξεις και εκδηλώσεις). Επομένως αντέχουν και στην αύξηση των τουριστικών ροών. Απαιτείται όμως μια στενή και καλά οργανωμένη συνεργασία μεταξύ των κεντρικών και τοπικών δημόσιων αρχών και των φορέων του τουρισμού για τον εκσυγχρονισμό των υποδομών, την επίλυση προβλημάτων και τη βελτίωση των δραστηριοτήτων των επισκεπτών.

Για παράδειγμα, η δυναμική της πρωτοβουλίας για την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας δεν πρέπει να χαθεί μέσα στην τωρινή οικονομική δυσπραγία. Ενώ στη Θεσσαλονίκη, η εξαιρετική διαμόρφωση του θαλάσσιου μετώπου πρέπει να συμπληρωθεί με συνδέσεις προς το εσωτερικό της πόλης, επ' ωφελεία και των κατοίκων και των επισκεπτών.

⁸ Με πρωτοβουλία του *American School of Classical Studies at Athens*.

⁹ Πρόσφατα εγκαινιάστηκε η εξαιρετική αποκατάσταση νερόμυλου με πλήρη λειτουργικότητα στον Άγιο Γερμανό από την Εταιρία Προστασίας Πρεσπών.

Αντίστοιχα, μικρότερα αστικά κέντρα θα πρέπει να βελτιώσουν τις υποδομές τους και να αναδείξουν τα στοιχεία έλξης τους, ώστε να καταστούν σταδιακά ισχυροί προορισμοί επισκεπτών. Αυτό είναι περισσότερο εφικτό σε αστικά κέντρα με ενδιαφέρον ιστορικό παρελθόν (όπως το Ναύπλιο, η Σπάρτη, η Ναύπακτος, το Μεσολόγγι, η Καστοριά, η Βέροια, η Αλεξανδρούπολη).

Άυλες κοινωνικές και πολιτιστικές παραδόσεις

Στόχο μπορεί να αποτελέσει ο εμπλουτισμός των εμπειριών των επισκεπτών της χώρας με τη συμμετοχή τους σε κοινωνικές εκδηλώσεις, όπως τα πανηγύρια, οι μουσικές και χορευτικές παραστάσεις, οι θρησκευτικές λιτανείες ή οι παραδοσιακοί εορτασμοί (όπως της Ανάστασης). Πρέπει όμως και εδώ να εξασφαλιστεί η αυθεντικότητα στην οργάνωση αυτών των εκδηλώσεων, ώστε να μην υποβαθμιστούν και απολέσουν την κοινωνική τους στήριξη και μαζική συμμετοχή. Με πρωτοβουλία των τουριστικών φορέων, θα πρέπει κυρίως να ελεγχθούν θλιβερές ομάδες 'καλλιτεχνών' που παρουσιάζουν δήθεν τοπική μουσική και παραδοσιακούς χορούς σε κάποιες ξενοδοχειακές μονάδες με απaráδεκτο ποιοτικό επίπεδο.

Ειδικά ενδιαφέροντα

Ο τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων μπορεί να αποτελέσει αξιόλογο συμπληρωματικό παράγοντα της κύριας τουριστικής δραστηριότητας. Πρέπει όμως να μην αντιμετωπιστεί ως άθροισμα παρασιτικών και ανεξέλεγκτων δράσεων, αλλά να ενταχθεί δομικά και οργανωτικά στον τουριστικό κλάδο με επαγγελματισμό και νομιμότητα (Κοκκώσης, Τσάρτας, Γρίμα 2011).

Ως παράδειγμα προς αποφυγή μπορεί να αναφερθεί η μετατροπή της παραλίας Κέρος της Λήμνου σε κέντρο *kiting* με διεθνή ακτινοβολία, ιδιαίτερα στο χώρο των Βαλκανίων. Οι επιπτώσεις της όμως υπήρξαν αρνητικές, λόγω έλλειψης κατάλληλης οργάνωσης και ελέγχων. Δηλαδή, παράνομη στάθμευση, διασπορά τροχόσπιτων και σκηνών σε όλο τον παραθαλάσσιο χώρο, αυθαίρετες κατασκευές αναψυκτηρίων, καταστροφή των αμμοθινών και υποβάθμιση του γειτονικού υγρότοπου της Χορταρολίμνης. Ο τοπικός Δήμος δεν φαίνεται να έχει επαρκή ικανότητα ώστε να οργανώσει και να ελέγξει αποτελεσματικά τη σημαντική αυτή περιοχή. Μήπως οι τουριστικοί φορείς του νησιού θα πρέπει να συμβάλουν βοηθώντας το Δήμο Λήμνου, και επεκτείνοντας τα επαγγελματικά τους ενδιαφέροντα;

Συμπληρωματικά, αξίζει να εξεταστεί για ποιους λόγους η ανάπτυξη του *rafting* στον ποταμό Βοϊδομάτη της Ηπείρου συναντά σοβαρότατα προβλήματα. Οι κυριότεροι φαίνεται να είναι οι ακόλουθοι:

- Απουσία ολοκληρωμένου σχεδιασμού και προδιαγραφών για τον εναλλακτικό τουρισμό.
- Αδειοδότηση των δραστηριοτήτων *rafting* από το δασαρχείο της περιοχής, χωρίς όμως ελέγχους.
- Έλλειψη μελέτης φέρουσας ικανότητας του ποταμού σε επισκέπτες και σε σχεδίες.
- Πιθανές ζημιές από τις σχεδίες την περίοδο ωτοκίας της πέστροφας.

4. Προφυλάσσοντας τα στοιχεία τουριστικής έλξης

Όπως εξηγήθηκε πιο πάνω, απαιτείται η ενεργός συμμετοχή των φορέων τουρισμού στις προσπάθειες διατήρησης και ανάδειξης των στοιχείων έλξης της κάθε περιοχής και μάλιστα για λόγους καλώς εννοούμενου επαγγελματικού συμφέροντος. Μια τέτοια συμμετοχή –σε όλα τα επίπεδα, από το εθνικό στο τοπικό– θα ενίσχυε την αξιοπιστία των φορέων τουρισμού και θα τους καθιστούσε αποφασιστικούς συνομιλητές στα θέματα διαχείρισης του χώρου και των χρήσεων γης.

Εντόπιση και καταγραφή

Πρώτο και αποφασιστικό βήμα αποτελεί η εντόπιση των στοιχείων έλξης όλων των κατηγοριών του κεφ. 2, και στις διάφορες κλίμακες αποστάσεων, από την άμεση γειτνίαση της τουριστικής εγκατάστασης μέχρι τη χρονική απόσταση μιας περίπου ώρας με κατάλληλα μεταφορικά μέσα (αυτοκίνητα και λεωφορεία). Κατόπιν απαιτείται η αξιολόγηση της κατάστασης των στοιχείων αυτών και των τάσεων, θετικών ή αρνητικών, ιδιαίτερα των άμεσων και σοβαρών απειλών, με στόχο να διαπιστωθεί η πιθανή προσφορά τους στα ενδιαφέροντα των επισκεπτών της περιοχής.

Η εργασία αυτή πρέπει να ενταχθεί στις αρχικές μελέτες για την ίδρυση νέων τουριστικών μονάδων, εκπονούμενη από έμπειρο χωροτάκτη μελετητή ή άλλο σχετικό επιστήμονα. Σκόπιμο είναι να επικαιροποιείται ανά πενταετία.

Αξιολόγηση φερουσών ικανοτήτων

Παράλληλα, είναι χρήσιμη η αξιολόγηση της φέρουσας ικανότητας του κάθε χώρου. Για παράδειγμα, η ανέγερση μιας μεγάλης ξενοδοχειακής μονάδας σε μια μικρή αμμώδη ακτή δεν έχει λογική, εκτός αν η εγκατάσταση προβλέπει την κατασκευή μεγάλων κολυμβητικών δεξαμενών.

Η αξιολόγηση αυτή πρέπει να επικεντρώνεται στη χρήση του χώρου, αλλά όχι μόνο. Η επάρκεια υδατικών πόρων και ενέργειας –για παράδειγμα– πρέπει να εξεταστεί γιατί μπορεί να θέσει περιορισμούς. Στον τομέα αυτή υπάρχει σημαντική εμπειρία στη χώρα μας, κυρίως από ερευνητικές εργασίες του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (Coccosis και Mexa 2004).

Πάντως η φέρουσα ικανότητα της κάθε περιοχής είναι έννοια δυναμική που διαμορφώνεται καθοριστικά από τον τρόπο διαχείρισης του χώρου.

Κοινωνικές συμμαχίες

Στην Ελλάδα, τα περισσότερα στοιχεία τουριστικής έλξης ανήκουν στο δημόσιο χώρο και βρίσκονται –θεωρητικά τουλάχιστον– υπό δημόσια προστασία και διαχείριση. Χαρακτηριστικά παραδείγματα οι αμμώδεις ακτές, οι αρχαιολογικοί χώροι, οι εθνικοί δρυμοί. Δυστυχώς, οι αδυναμίες και δυσλειτουργίες των δημοσίων αρχών δεν εγγυώνται την αποτελεσματική τους διαφύλαξη. Σε πολλές περιπτώσεις, καθίσταται επομένως αναγκαία η συμβολή του ιδιωτικού τομέα, ιδιαίτερα μάλιστα του τουριστικού, ο οποίος έχει ιδιαίτερα οφέλη από την καλή διατήρηση των στοιχείων έλξης.

Η αποτελεσματική συμβολή σε αυτό το στόχο όμως δεν μπορεί να εξασφαλιστεί με μονομερή δράση. Απαιτείται η καλλιέργεια ενός ευρέως φάσματος συνεργασιών που θα οδηγήσει σε κοινωνικές συμμαχίες. Θα περιλαμβάνονται βεβαίως σε αυτές οι οργανώσεις που αντιπροσωπεύουν την κοινωνία των πολιτών, αλλά και επαγγελματικοί και επιστημονικοί φορείς. Ιδιαίτερα ο ΣΕΤΕ μπορεί να παίξει ένα σημαντικό ρόλο καταλύτη δια του ΙΝΣΕΤΕ,

του επιστημονικού του οργάνου. Βέβαια δεν θα είναι δυνατή η εμπλοκή του σε όλα τα επί μέρους τμήματα της ελληνικής επικράτειας, αλλά θα μπορεί να χαράξει κατευθυντήριες γραμμές που θα διευκολύνουν τη θετική δράση των τοπικών μελών του.

Χωρικός σχεδιασμός

Το κυριότερο ίσως εργαλείο για την επίτευξη αυτού στόχου διαφύλαξης των στοιχείων έλξης είναι ο χωρικός –ή χωροταξικός– σχεδιασμός, ο οποίος καθορίζει χρήσεις γης, τη χάραξη των βασικών δικτύων και τη διατήρηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, στο πλαίσιο της αιεφόρου ανάπτυξης. Ο χωρικός σχεδιασμός εξικνείται σε γεωγραφικές αναφορές, από το σύνολο της επικράτειας στην περιφέρεια και από εκεί στο τοπικό επίπεδο των δήμων. Σε όλα τα επίπεδα προβλέπονται διαδικασίες δημοσιοποίησης και διαλόγου, έστω και ελλιπείς. Σε αυτές θα πρέπει να μετέχει ενεργά ο τουριστικός κλάδος, χρησιμοποιώντας –μέσω του ΙΝΣΕΤΕ– ειδικούς επιστήμονες, χωροτάκτες και πολεοδόμους, αλλά αποκτώντας σταδιακά και την απαιτούμενη τεχνογνωσία.

Θέματα διαχείρισης του χώρου

Ο χωρικός σχεδιασμός, κυρίως στα ευρύτερα του επίπεδα, θα πρέπει να εντάσσεται στο πλαίσιο της ολοκληρωμένης και αιεφόρου διαχείρισης του χώρου, για λόγους αποτελεσματικότητας. Αντίθετα, η μεμονωμένη αντιμετώπιση της τουριστικής ανάπτυξης, όπως στην περίπτωση του Εθνικού Χωροταξικού Σχεδίου για τον Τουρισμό¹⁰, δεν ενδεικνύεται, γιατί συχνά οδηγεί σε συγκρούσεις με άλλες τομεακές ρυθμίσεις. Οι συγκρούσεις αυτές μοιραία καταλήγουν στην αδυναμία εφαρμογής ακόμα και των θετικών ρυθμίσεων για την τουριστική ανάπτυξη που θεσμοθετούνται. Επίσης υπονομεύουν τις κοινωνικές συμμαχίες που προαναφέρθηκαν και απομονώνουν τους τουριστικούς φορείς κοινωνικά και πολιτικά.

Οικολογική προσέγγιση στο σχεδιασμό και τη λειτουργία των τουριστικών μονάδων

Στη συνέχεια, για λόγους αξιοπιστίας του τουριστικού κλάδου, είναι σκόπιμη η υιοθέτηση μιας οικολογικής και αιεφόρου προσέγγισης σε όλες τις πτυχές προγραμματισμού, σχεδιασμού και λειτουργίας των νέων τουριστικών εγκαταστάσεων. Τέτοιες πρακτικές έχουν προωθηθεί πλέον παγκόσμια, από τους διεθνείς φορείς του κλάδου και ιδιαίτερα την UNWTO – *World Tourism Organization*¹¹. Για το θέμα αυτό υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία και έχει αποκτηθεί επαρκής εμπειρία μέσα από συγκεκριμένες αναφορές.

Κύρια κριτήρια για την ανάδειξη τέτοιων οικολογικών τουριστικών εγκαταστάσεων είναι τα ακόλουθα:

- Η αρμονική ένταξη στο τοπίο, φυσικό, περιαστικό ή αστικό.
- Η διαφύλαξη των σημαντικών στοιχείων φυσικού ή πολιτιστικού πλούτου που βρίσκονται στην περιοχή εγκατάστασης της κάθε μονάδας.
- Ο σχεδιασμός της μονάδας με βάση τις αρχές της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής.
- Ο συστηματικός προγραμματισμός για την εξοικονόμηση πόρων –ιδιαίτερα ενέργειας και νερού– κατά την ανέγερση και λειτουργία της μονάδας.
- Η σύνδεση με την τοπική κοινωνία και η εξυπηρέτησή της κυρίως με την προσφορά απασχόλησης.

¹⁰ Σχέδιο Πλαίσιο Χωροταξικό Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό (ΦΕΚ 3155 Β/12.12.2013), που ακυρώθηκε πρόσφατα από το Συμβούλιο Επικρατείας για τυπικούς λόγους..

¹¹ Βλέπε *Sustainable Development of Tourism* (www.unwto.org).

- Ο εναρμονισμός με τα διεθνή κριτήρια για τον αιεφόρο τουρισμό¹².

Μερικά χαρακτηριστικά διεθνή παραδείγματα αναφέρονται στο επόμενο Κεφ. 5., ενώ στην Ελλάδα επιτυχείς πρακτικές έχουν εφαρμοστεί μερικώς όμως σε ορισμένες τουριστικές μονάδες, οι οποίες –μεταξύ άλλων– περιλαμβάνουν:

- Την τουριστική ανάπτυξη ΤΕΜΕΣ στη Μεσσηνία.

- Το ξενοδοχείο Περίβολας στη Σαντορίνη¹³.
- Το ξενοδοχείο *Gran Melia Daios Cove* στον Άγιο Νικόλαο στη Κρήτη.
- Το ξενοδοχείο *Robinson Club Daidalos* στην Κω.
- Τον οικισμό Πιτυούσα στις Σπέτσες.

- Το ξενοδοχείο *Kinsterne Hotel and Spa* στη Μονεμβασία¹⁴.

Σημειώνεται ότι τέτοιες οικολογικές πρακτικές μπορούν να εφαρμοστούν σταδιακά και σε υφιστάμενες τουριστικές εγκαταστάσεις. Επίσης ότι οι πρακτικές αυτές έχουν συνήθως θετικά οικονομικά αποτελέσματα, κυρίως κατά τη λειτουργία των τουριστικών εγκαταστάσεων.

¹² Βλέπε επόμενο κεφάλαιο 5.

¹³ <http://www.perivolos.gr/>.

¹⁴ <http://www.kinsternahotel.gr/el/Sullogi-fotografion-447.htm>.

5. Διεθνείς καλές πρακτικές (*best practices*)

Σκοπός της μελέτης είναι να ανιχνεύσει τις τάσεις χρήσης του φυσικού και πολιτιστικού χώρου –σύμφωνα με τις αρχές της αειφορίας– και α) να διατυπώσει βασικές αρχές για την ολοκληρωμένη διαχείριση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, περιλαμβανομένων και προτάσεων που να αφορούν στο θεσμικό πλαίσιο για την διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς σε άμεση σύνδεση με την τουριστική ανάπτυξη της χώρας, και β) να παρουσιάσει διεθνείς καλές πρακτικές (*best practices*) σε σχέση και με τις τουριστικές δραστηριότητες. Ενδιαφέρον έχει και η αναφορά περιπτώσεων πλήρους και αρμονικής ένταξης τουριστικών εγκαταστάσεων σε αξιόλογα φυσικά τοπία.

Ακραίες εντάξεις σε ιδιαίτερα τοπία

Δίνονται πιο κάτω μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα τουριστικών εγκαταστάσεων που αξιοποιούν πλήρως τις ιδιαίτερες τοπικές συνθήκες περιβάλλοντος –κάποτε με ακραίο τρόπο– και έτσι εντάσσονται πλήρως στο φυσικό περιβάλλον.

Η περίπτωση των παραδοσιακών πλωτών οικισμών στη λίμνη Inle της ανατολικής Βιρμανίας. Πρόκειται για ολόκληρα χωριά κτισμένα κυριολεκτικά πάνω στο νερό με τα κτίρια να στηρίζονται σε ξύλινους πασσάλους. Ο οικισμός Nyaungshwe διαθέτει σημαντική τουριστική υποδομή σε ξενοδοχεία και εστιατόρια.

(πηγή:

<http://www.thetravelbook.gr/article.asp?catid=32980&subid=2&pubid=63897646>)

Τα υπόσκαφα κτίρια στους βράχους της Καππαδοκίας. Αυτά τα δωμάτια-τρύπες είναι λαξευμένα σε μαλακό ψαμμόλιθο με σεβασμό στους γεωλογικούς σχηματισμούς του φυσικού τοπίου και οικοδομούνται με τον ίδιο τρόπο χιλιάδες χρόνια τώρα προσφέροντας προστασία από τις καιρικές συνθήκες.

(πηγή:

http://www.perivolos.gr/news_info.php?data_id=17795&timitat1=4442&timitat2=957&timitat3=0&timitat4=0&timitat5=0&timitat6=0&timitat7=0)

Η νέα φιλοσοφία των “δεντρόσπιτων” κοντά στον οικισμό Harads της Σουηδίας. Πρόκειται για πλήρως εξοπλισμένα δωμάτια κτισμένα με τέτοιο τρόπο ώστε να έχουν ελάχιστες αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, αλλά και στην ανάπτυξη των δέντρων.

(πηγή: <http://treehotel.se/en/about-us>)

Η παραμονή σε παραδοσιακές στρογγυλές σκηνές βεδουίνων στη λίμνη Aydar στο Ουζμπεκιστάν. Οι σκηνές είναι κατασκευασμένες από χοντρό πανί, διακοσμημένες με παραδοσιακά υφαντά ενώ προσφέρουν όλες τις σύγχρονες ανέσεις.

(πηγή:

<http://www.advantour.com/uzbekistan/hotels/nurata/aidar/>)

Το παράδειγμα των ξενοδοχείων πάγου στην Σουηδία. Πρόκειται για προσωρινά κτίσματα κατασκευασμένα εξολοκλήρου από χιόνι και πάγο. Η διατήρησή τους εξαρτάται από τις πολιτικές θερμοκρασίες της περιοχής και η στην πραγματικότητα πρέπει να ξαναχτιστούν κάθε χρόνο.

(πηγή: <http://www.icehotel.com/>)

Προς καθιέρωση παγκόσμιων κριτηρίων αειφορίας

Σημαντική διεθνής τεχνογνωσία στον τομέα των καλών πρακτικών έχει αποκτηθεί από το *Global Sustainable Tourism Council*, μια μη-κερδοσκοπική οργάνωση με έδρα τις Ηνωμένες Πολιτείες¹⁵. Το GSTC έχει αναπτύξει δύο συστήματα συγκεκριμένων κριτηρίων για την αξιολόγηση της αειφορίας στον τομέα του τουρισμού. Το πρώτο αφορά τους τόπους προορισμού και το δεύτερο τα ξενοδοχεία και τις τουριστικές επιχειρήσεις¹⁶. Τα κριτήρια αυτά είναι πολύτιμα στην αξιολόγηση υφιστάμενων τουριστικών περιοχών και εγκαταστάσεων, αλλά και στον προγραμματισμό νέων επενδύσεων. Το σύστημα αυτό κριτηρίων –αποτελεσμα μακρών συλλογικών προσπαθειών– βασίζεται στους ακόλουθους τέσσερις πυλώνες:

- Αειφόρο διαχείριση.
- Κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις.
- Πολιτιστικές επιπτώσεις.
- Περιβαλλοντικές επιπτώσεις¹⁷.

Η δομή των κριτηρίων του GSTC για τα ξενοδοχεία και τις τουριστικές επιχειρήσεις περιλαμβάνεται (σε μετάφραση) στο Προσάρτημα αυτής της μελέτης.

Ενδεικτικό παράδειγμα είναι το κριτήριο A.6.2 που αναφέρεται στο σεβασμό της περιβάλλουσας φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς στον προγραμματισμό, τη χωροθέτηση, το σχεδιασμό και τη μελέτη επιπτώσεων, και περιλαμβάνει τα ακόλουθα:

- Η χωροθέτηση και ο σχεδιασμός της τουριστικής μονάδας έχει λάβει υπόψη την αισθητική, τα υλικά, τα τοπία, την ικανότητα του οικοσυστήματος να απορροφήσει αλλαγές, και συνυπολογίζει την τοπική πολιτιστική παράδοση και στόχους παρουσίασης.
- Αρχαιολογικοί, πολιτιστικοί και ιεροί τόποι στη συγκεκριμένη περιοχή δεν έχουν

¹⁵ www.gstcouncil.org.

¹⁶ (α) *Destination Criteria* (GSTC-D), των οποίων η δεύτερη έκδοση παρουσιάστηκε το 2012 και (β) *Hotel and Tour Operator Criteria* (GSTC-H&TO).

¹⁷ Που περιλαμβάνουν τη λελογισμένη χρήση των πόρων, τη μείωση της ρύπανσης και τη διαφύλαξη της βιοποικιλότητας και των τοπίων.

διαταραχθεί, ενώ έχουν καταγραφεί και μέτρα έχουν παρθεί για την προστασία τους.

- Απειλούμενα ή προστατευόμενα είδη άγριας ζωής δεν έχουν εκτοπιστεί και οι χώροι αναπαραγωγής τους δεν έχουν εξαφανιστεί.
- Τα κτίρια δεν καταστρέφουν την αισθητική των τοπίων.
- Ποτάμια και ρέματα / αποδέκτες / υγρότοποι δεν έχουν μεταβληθεί και απορροές από κτίσματα, χώρους στάθμευσης και αυλές συλλέγονται και φιλτράρονται.

Ευρωπαϊκές κατευθύνσεις

Στο ευρύτερο επίπεδο των περιοχών προορισμού, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναπτύξει το Σύστημα Τουριστικών Ενδεικτών για Αειφόρο Διαχείριση¹⁸, που περιλαμβάνει κατευθυντήριες γραμμές, καθώς και 'εργαλειοθήκη'. Το σύστημα αυτό έχει εφαρμοστεί πιλοτικά σε διάφορες περιοχές της Ευρώπης και στην Ελλάδα στους Δήμους Μινώας, Μεσσήνης, Ρόδου, Παρανεστίου και Ρεθύμνου.

Το Ευρωπαϊκό Σύστημα Ενδεικτών είναι ιδιαίτερα χρήσιμο σε οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης που θέλουν να ενισχύσουν την τουριστική ανάπτυξη των περιοχών τους με αρμονικό τρόπο, στο πλαίσιο της αειφορίας, και σε συνεργασία με τους τοπικούς τουριστικούς φορείς.

¹⁸ *European Tourism Indicators System for Sustainable Management at Destination Levels* <http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/sustainable-tourism/indicators/index_en.htm>.

6. Προς την ολοκληρωμένη διαχείριση

Στο Κεφ. 2 δόθηκαν πληροφορίες για τα στοιχεία έλξης των επισκεπτών προς συγκεκριμένους χώρους, που αποτελούν βασικούς παράγοντες της τουριστικής δραστηριότητας. Στο επόμενο Κεφ. 3 αναφέρθηκαν οι πιέσεις που ασκούνται από τις ίδιες τις τουριστικές δραστηριότητες πάνω στα στοιχεία έλξης, με κίνδυνο την υποβάθμιση ή και την καταστροφή τους. Για την αποφυγή αυτών των δυσμενών επιπτώσεων, στο Κεφ. 4 δίνονται κατευθυντήριες γραμμές, που μπορεί να είναι χρήσιμες στους τουριστικούς φορείς. Η καλή ένταξη τουριστικών μονάδων σε ευαίσθητες περιοχές σε διάφορα μέρη του κόσμου εικονογραφείται στο Κεφ. 5. Ο συνδυασμός όλων αυτών των προσεγγίσεων οδηγεί στην αδήριτη ανάγκη ολοκληρωμένης διαχείρισης.

Η έννοια της ολοκληρωμένης διαχείρισης περιλαμβάνει κατ' αρχήν τη συνδυασμένη αντιμετώπιση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς του κάθε τόπου. Στην περίπτωση του τουρισμού, περιλαμβάνει επίσης και τη διεπιστημονική θεώρηση όλων των παραμέτρων που καθορίζουν τον προγραμματισμό, το σχεδιασμό και τη λειτουργία των όποιων εγκαταστάσεων. Επίσης αφορά την αντιμετώπιση όχι μόνον αποκλειστικά των τουριστικών εγκαταστάσεων, αλλά και του περιβάλλοντος χώρου τους, στοχεύοντας στην ελαχιστοποίηση των δυσμενών επιπτώσεων που θα εξάγει η κάθε τουριστική εγκατάσταση, αλλά και μεγιστοποιώντας τα οφέλη που μπορούν να προκύψουν για αυτή από το γύρω χώρο, εάν τον αξιοποιήσει δημιουργικά για τον εμπλουτισμό της εμπειρίας των επισκεπτών.

Στο επίπεδο του διεθνούς τουρισμού, η Συνθήκη για την Παγκόσμια Κληρονομιά στο πλαίσιο της UNESCO –και ο κατάλογος των αντίστοιχων περιοχών σε όλα τα μέρη του κόσμου– έχει παίξει σημαντικό ρόλο στην κατανόηση της στενής σχέσης του τουρισμού με τη φύση και τον πολιτισμό. Τώρα η Συνθήκη απαιτεί για όλες τις περιοχές Παγκόσμιας Κληρονομιάς –φυσικές, πολιτιστικές, ή μεικτές– την κατάρτιση ολοκληρωμένων σχεδίων διαχείρισης. Αρχίζει να αποκτάται μέσα από αυτή τη διαδικασία πολύτιμη τεχνογνωσία που θα οδηγήσει σε αξιολογικές μελλοντικές βελτιώσεις.

Ιδιαίτερα για μεγάλες και σύνθετες τουριστικές επενδύσεις, η προσέγγιση της UNESCO μπορεί να δώσει χρήσιμες κατευθύνσεις. Για μικρότερες μονάδες, οι συμβουλές του Κεφ. 3 είναι επαρκείς. Θα είναι σκόπιμο όμως να εφαρμοστούν σε κάποιες συγκεκριμένες περιπτώσεις στη χώρα μας, ώστε να ελεγχθούν και συμπληρωθούν. Το ΙΝΣΕΤΕ θα μπορούσε να παίξει καταλυτικό ρόλο σε μια τέτοια πρωτοβουλία.

Επισημαίνεται ότι η ολοκληρωμένη διαχείριση πρέπει να συνδυάζεται με τα κριτήρια αειφορίας που αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο 5.

Βιβλιογραφία

Bricker, K., Black, R., Cottrell, S., (2012) *Sustainable Tourism and The Millennium Development Goals: Effecting Positive Change*, USA, Jones & Bartlett Learning.

Coccosis H. and Mexa A. (eds) (2004), *The Challenge of Tourism Carrying Capacity Assessment: Theory and practice*, Ashgate Publishing, Aldershot, UK.

Cole, S., (2011), *Tourism, Culture and Development*, UK, USA, Canada, Stroma Cole.

Efe, R., and Ozturk, M., (eds.) (2014), *Tourism, Environment and Ecology in the Mediterranean Region*, UK, Cambridge Scholars Publishing.

Graci, S. and Dodds, R., (2010) *Sustainable Tourism in Island Destinations (Tourism Environment and Development)*, UK and USA, Routledge

Liburd, J. and Edwards D., (2010) *Understanding the Sustainable Development of Tourism*, Goodfellow Publishers.

Papayannis, T., 'Culture-nature linkages in European World Heritage sites', *World Heritage*, No 75, April 2015, Paris (pp 30-35).

Papayannis, T. and Howard, P. (eds) (2012), *Reclaiming the Greek landscape*, Athens, Med-INA.

Reddy M.V., and Wilkes, K. (Eds) (2012), *Tourism, Climate Change and Sustainability*, USA, Canada, Routledge.

UNEP-UNWTO (2005), *Making Tourism More Sustainable – A Guide for Policy Makers*, Νέα Υόρκη, (σελ. 11-12).

Αίσωπος, Γ. (2015), *Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αθήνα, Εκδόσεις Δομές.

Αποστολόπουλος, Κ., Σδράλη, Δ. (2009), *Εναλλακτικός και ήπιος τουρισμός υπαίθρου, Θεωρητική προσέγγιση και εφαρμογές*, Ελληνοεκδοτική, Αθήνα.

Κιλιπίρης, Φ. (2009), *Αειφόρος τουριστική ανάπτυξη, Εμπειρικές προσεγγίσεις*, Θεσσαλονίκη, Δίσιγμα

Κοκκώσης, Χ, Τσάρτας, Π. (2001), *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*, Κριτική, Αθήνα (σελ. 288).

Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π., Γκριμπα, Ε. (2011) *Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, Ζήτηση και προσφορά νέων προϊόντων τουρισμού*, Κριτική.

Παπαγιάννης, Θ., 'Ο ρόλος της χωροταξίας και των πολιτικών για το χώρο', στο *Η Ελλάδα τότε και τώρα: Διαχρονική χαρτογράφηση των καλύψεων γης 1987-2007*, Αθήνα, WWF Ελλάς. (σελ. 325-339).

Παπαγιάννης Θ., 'Τοπίο: Η σύγχρονη προσέγγιση', *Οικοτριβές* τ. 13, Ιούλιος 2014, Αθήνα (σελ. 22).

Τσέκερης, Θ. και Σκούλτσος, Σ. (2015) 'Εκτίμηση της Κατανομής του Εισοδήματος από Εισερχόμενο Τουρισμό, Αθήνα, ΚΕΠΕ.

Προσάρτημα: Κριτήρια του Παγκόσμιου Συμβουλίου Αειφόρου Τουρισμού για Ξενοδοχεία και Τουριστικές επιχειρήσεις

(Global Sustainable Tourism Council Criteria for Hotels and Tour Operators)

A. Επίδειξη αποτελεσματικής αειφόρου διαχείρισης.

A1 Η επιχείρηση εφαρμόζει μακροπρόθεσμο σύστημα διαχείρισης της αειφορίας που είναι κατάλληλο τόσο για την πραγματικότητα που βιώνει, όσο και για το πεδίο δραστηριοποίησής της και το οποίο αντιμετωπίζει περιβαλλοντικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, οικονομικά, ζητήματα καθώς και ζητήματα ποιότητας, υγείας και ασφάλειας.

A2 Η επιχείρηση είναι ευθυγραμμισμένη με το σύνολο της ισχύουσας εγχώριας και διεθνούς νομοθεσίας και κανονισμών (συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, πτυχών σχετικών με την υγεία, την ασφάλεια, την εργασία και το περιβάλλον).

A3 Όλο το προσωπικό λαμβάνει σε περιοδική βάση καθοδήγηση και εκπαίδευση σχετικά με τους ρόλους και τις ευθύνες του σε σχέση με περιβαλλοντικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, οικονομικά ζητήματα, καθώς και ζητήματα ποιότητας, υγείας και ασφάλειας.

A4 Η ικανοποίηση των πελατών, συμπεριλαμβανομένων των πτυχών αειφορίας, καταμετράται και λαμβάνονται διορθωτικά μέτρα.

A5 Το διαφημιστικό υλικό είναι ακριβές και πλήρες σε ό,τι αφορά την επιχείρηση και τα προϊόντα και υπηρεσίες αυτής, συμπεριλαμβανομένων και των ισχυρισμών περί αειφορίας. Δεν υπόσχονται περισσότερα από όσα πραγματοποιούν.

A6 Σχεδιασμός, μελέτη, κατασκευή, ανακαίνιση, λειτουργία και κατεδάφιση κτιρίων και υποδομών...

A.6.1 ...συμμορφώνονται με προϋποθέσεις χρήσης γης και με νόμους σχετικούς με προστατευόμενες περιοχές και διαφύλαξη της κληρονομιάς.

A.6.2 ...σέβονται τον περιβάλλοντα χώρο που συνιστά φυσική και πολιτιστική κληρονομιά, κατά το σχεδιασμό, τη χωροθέτηση, τη μελέτη και την εκτίμηση επιπτώσεων.

A.6.3 ...χρησιμοποιούν τοπικά κατάλληλες αειφόρες πρακτικές και υλικά.

A.6.4 ...παρέχουν πρόσβαση σε άτομα με ειδικές ανάγκες, όπου χρειάζεται.

A7 Τα δικαιώματα επί της γης και των υδάτων, καθώς και η απόκτηση ακινήτων είναι νόμιμη, ευθυγραμμισμένη με τα δικαιώματα των τοπικών και αυτοχθόνων κοινωνιών, συμπεριλαμβανομένης της ελεύθερης, πρωθύστερης και εν επιγνώσει συναίνεσης αυτών, και δεν προϋποθέτουν την ακούσια μετεγκατάστασή τους.

A8 Παρέχεται στους πελάτες ενημέρωση και εξηγήσεις σχετικά με το φυσικό περίγυρο, την τοπική κουλτούρα και την πολιτιστική κληρονομιά, ενώ επεξηγείται η δέουσα συμπεριφορά κατά την επίσκεψη σε φυσικές τοποθεσίες, ζωντανούς πολιτισμούς και τοποθεσίες πολιτιστικής κληρονομιάς.

B. Μεγιστοποίηση κοινωνικών και οικονομικών οφελών για την τοπική κοινωνία και ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιπτώσεων.

B1 Η επιχείρηση υποστηρίζει ενεργά πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη των τοπικών υποδομών και έργων κοινής ωφέλειας όπου συμπεριλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, η εκπαίδευση, η άσκηση, η υγεία και η υγιεινή.

B2 Στους γηγενείς κατοίκους δίδονται ίσες ευκαιρίες για εργασία συμπεριλαμβανομένων και διοικητικών θέσεων. Σε όλους τους υπαλλήλους προσφέρεται τακτική εκπαίδευση, εμπειρία και ευκαιρίες για προαγωγή.

B3 Οι τοπικές υπηρεσίες και αγαθά αγοράζονται και προσφέρονται από την επιχείρηση σύμφωνα με τις αρχές δίκαιου εμπορίου.

B4 Η επιχείρηση προσφέρει σε τοπικούς μικρούς επιχειρηματίες τα μέσα ώστε να αναπτύξουν και να πωλήσουν αειφόρα προϊόντα που βασίζονται στη φύση, την ιστορία και την κουλτούρα της περιοχής (συμπεριλαμβανομένων εδεσμάτων και ποτών, χειροτεχνημάτων, παραστατικών καλλιτεχνικών προϊόντων, γεωργικών προϊόντων κ.ά.).

B5 Έχει αναπτυχθεί και εφαρμόζεται καταγεγραμμένος κώδικας συμπεριφοράς για δραστηριότητες σε αυτόχθονες και τοπικές κοινωνίες σε συνεργασία και με τη συναίνεση των ενδιαφερομένων κοινωνιών.

B6 Η επιχείρηση εφαρμόζει πολιτικές ενάντια στην εμπορική, σεξουαλική ή οποιασδήποτε άλλης μορφής εκμετάλλευση και παρενόχληση, ιδιαίτερος των παιδιών, των εφήβων, των γυναικών και των μειονοτήτων.

B7 Η επιχείρηση προσφέρει ίσες ευκαιρίες απασχόλησης σε γυναίκες, τοπικές μειονότητες και άλλους, συμπεριλαμβανομένων και διοικητικών θέσεων, ενώ αποθαρρύνει την παιδική εργασία.

B8 Το διεθνές και εθνικό πλαίσιο νομικής προστασίας τηρείται και οι εργαζόμενοι αμείβονται με έναν τουλάχιστον επαρκή μισθό.

B9 Οι δραστηριότητες της επιχείρησης δεν θέτουν σε κίνδυνο την παροχή βασικών υπηρεσιών, όπως τρόφιμα, νερό, ενέργεια, περιθαλψη ή υγιεινή, σε γειτονικές κοινωνίες.

B10 Η τουριστική δραστηριότητα δεν επηρεάζει δυσμενώς τις τοπικές πηγές βιοπορισμού, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης χερσαίων και υδάτινων πόρων, δικαιωμάτων ελεύθερης διέλευσης, μεταφορών και στέγασης.

Γ. Μεγιστοποίηση οφελών για την πολιτιστική κληρονομιά και ελαχιστοποίηση αρνητικών επιπτώσεων.

Γ1 Η επιχείρηση ακολουθεί κατοχυρωμένες κατευθυντήριες γραμμές ή κώδικα συμπεριφοράς για επισκέψεις σε πολιτιστικά ή ιστορικά ευαίσθητες τοποθεσίες, για την ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιπτώσεων από τις εν λόγω επισκέψεις και τη μεγιστοποίηση της απόλαυσης.

Γ2 Δεν πωλούνται, ανταλλάσσονται ή εκτίθενται ιστορικά και αρχαιολογικά κειμήλια, παρεκτός εάν επιτρέπεται από την τοπική ή διεθνή νομοθεσία.

Γ3 Η επιχείρηση συνεισφέρει στην προστασία και τη διατήρηση των τοπικών ιστορικά, αρχαιολογικά, πολιτιστικά και πνευματικά σημαντικών μνημείων και τοποθεσιών και δεν παρεμποδίζει τη πρόσβαση των γηγενών κατοίκων.

Γ4 Η επιχείρηση ενσωματώνει σε λειτουργίες, σχεδιασμό, διακόσμηση, εστίαση ή εμπορικά καταστήματα στοιχεία από την τοπική τέχνη, αρχιτεκτονική ή πολιτιστική κληρονομιά, σεβόμενη ταυτόχρονα τα πνευματικά δικαιώματα των τοπικών κοινωνιών.

Δ. Μεγιστοποίηση οφελών για το περιβάλλον και ελαχιστοποίηση αρνητικών επιπτώσεων.

Δ1 Διατήρηση πόρων

Δ1.1 Οι πολιτικές προμηθειών ευνοούν τα κατάλληλα και οικολογικά αειφόρα τοπικά προϊόντα, συμπεριλαμβανομένων υλικών, κεφαλαιουχικών αγαθών, τροφίμων, ποτών και αναλώσιμων.

Δ1.2 Η προμήθεια και χρήση αναλώσιμων αγαθών και αγαθών μίας χρήσης καταμετράται και η επιχείρηση αναζητεί ενεργά τρόπους για τον περιορισμό της χρήσης τους.

Δ1.3 Η κατανάλωση ενέργειας καταμετράται, οι πηγές προσδιορίζονται και μέτρα υιοθετούνται για την ελαχιστοποίηση της συνολικής κατανάλωσης, καθώς και για την ενθάρρυνση της χρήσης ανανεώσιμης ενέργειας.

Δ1.4 Η κατανάλωση νερού καταμετράται, οι πηγές προσδιορίζονται και μέτρα υιοθετούνται για την ελαχιστοποίηση της συνολικής κατανάλωσης. Ο εφοδιασμός νερού είναι αειφόρος και δεν επηρεάζει δυσμενώς τις περιβαλλοντικές ροές.

Δ2 Μείωση ρύπανσης

Δ2.1 Καταμετρώνται οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου από όλες τις υπό τον έλεγχο της επιχείρησης πηγές, εφαρμόζονται διαδικασίες για την ελαχιστοποίησή τους και ενθαρρύνεται η αντιστάθμιση των εκπομπών που παραμένουν.

Δ2.2 Η επιχείρηση ενθαρρύνει τους πελάτες, το προσωπικό και τους προμηθευτές του να μειώσουν τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου που σχετίζονται με τις μεταφορές.

Δ2.3 Τα λύματα, συμπεριλαμβανομένου του μη πόσιμου-μη τοξικού νερού, γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας και είτε επαναχρησιμοποιούνται είτε αποβάλλονται με ασφάλεια, χωρίς δυσμενείς επιπτώσεις για τον τοπικό πληθυσμό και το περιβάλλον.

Δ2.4 Τα απόβλητα καταμετρώνται, μηχανισμοί τίθενται σε λειτουργία για τη μείωση των αποβλήτων και, όπου αυτό δεν είναι εφικτό, για την επαναχρησιμοποίηση ή ανακύκλωσή τους. Η διάθεση οποιονδήποτε οικιακών αποβλήτων δεν έχει δυσμενείς επιπτώσεις για τον τοπικό πληθυσμό και το περιβάλλον.

Δ2.5 Η χρήση βλαβερών ουσιών, συμπεριλαμβανομένων φυτοφαρμάκων, βαφών, απολυμαντικών για πισίνες, καθώς και ειδών καθαρισμού ελαχιστοποιείται και αντικαθίσταται, όπου αυτό είναι εφικτό, από αβλαβή προϊόντα ή διαδικασίες. Γίνεται κατάλληλη διαχείριση της πάσης μορφής αποθήκευσης, χρήσης, διαχείρισης και διάθεσης χημικών.

Δ2.6 Η επιχείρηση εφαρμόζει πρακτικές για τη μείωση της ρύπανσης από τον ήχο, το φως, την απορροή υδάτων, τη διάβρωση, τα συστατικά που εξασθενούν το στρώμα του όζοντος, καθώς και των ρύπων του αέρα, του νερού και του εδάφους.

Δ3 Διατήρηση βιοποικιλότητας, οικοσυστημάτων και τοπίων

Δ3.1 Τα είδη της άγριας ζωής δεν συλλέγονται, καταναλώνονται, διατίθενται, πωλούνται ή ανταλλάσσονται, παρεκτός ως τμήμα ελεγχόμενης δραστηριότητας που διασφαλίζει ότι η χρήση αυτών είναι αειφόρος και σύμφωνη με την τοπική και διεθνή νομοθεσία.

Δ3.2 Κανένα άγριο ζώο που αιχμαλωτίζεται δεν κρατείται, παρεκτός για καταλλήλως ελεγχόμενες δραστηριότητες, σύμφωνα με την τοπική και διεθνή νομοθεσία. Τα ζωντανά δείγματα της προστατευόμενης άγριας πανίδας κρατούνται μόνον από εξουσιοδοτημένους και καταλλήλως εξοπλισμένους για την ανώδυνη στέγαση και φροντίδα τους φορείς.

Δ3.3 Η επιχείρηση λαμβάνει μέτρα για την αποφυγή της εισαγωγής ξένων ειδών – εισβολέων. Τα γηγενή είδη χρησιμοποιούνται για τη διαμόρφωση και την αποκατάσταση του τοπίου οπουδήποτε αυτό είναι εφικτό, ιδιαιτέρως των φυσικών τοπίων.

Δ3.4 Η επιχείρηση υποστηρίζει και συνεισφέρει στη διατήρηση της βιοποικιλότητας, συμπεριλαμβανομένων των προστατευόμενων φυσικών περιοχών και περιοχών μεγάλης αξίας από άποψη βιοποικιλότητας.

Δ3.5 Οι αλληλεπιδράσεις με την άγρια ζωή, λαμβάνοντας υπόψη τις σωρευτικές επιπτώσεις, δεν παράγουν δυσμενείς επιπτώσεις επί της βιωσιμότητας και της συμπεριφοράς των πληθυσμών στην άγρια φύση. Οποιαδήποτε διαταραχή στο φυσικό οικοσύστημα ελαχιστοποιείται, αποκαθίσταται, ενώ υπάρχει αντισταθμιστική συνεισφορά στη διαχείριση διατήρησης της βιοποικιλότητας.